№ 82: ІСТОРІЇ, ЯКІ МИ РОЗПОВІДАЄМО

Корисливе і криваве красномовство

КОСТЯНТИН МОСКАЛЕЦЬ

28 ЛИПНЯ 2021

Після загибелі республіки і встановлення в Римі необмеженої імператорської влади інституції, що були інструментами свободи, швидко перетворилися на знаряддя насильства й деспотизму. Так пише Ґастон Буассьє в чудовій праці «Опозиція в часи цезарів», розповідаючи про феномен доносів і змальовуючи колоритні портрети донощиків.

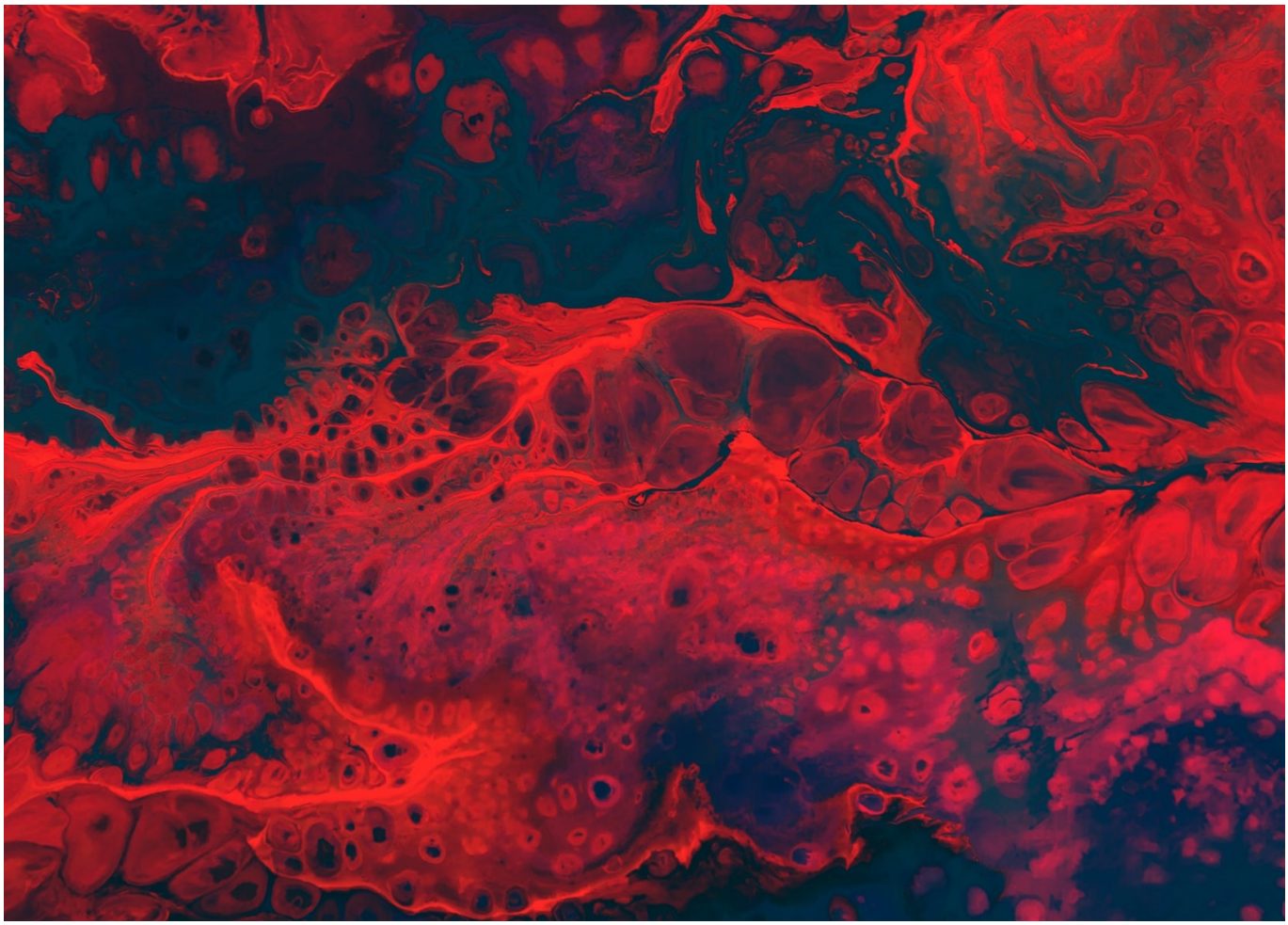

Як сталося це перетворення? У римлян не було посади міністра внутрішніх справ, не було й кримінальної поліції. Тому поліцейські обов'язки покладалися на звичайних посадових осіб, а в разі потреби їх могли брати на себе всі громадяни, чим охоче користувалися в періоди сум'яття й заворушень, а згодом — на догоду тиранам. Позаяк закон призначав для обвинувачів четверту частину майна засуджених, а адвокатам забороняв брати гроші за послуги, виявилося, що звинувачувати вигідніше, ніж захищати. І недобросовісні й нечисті на руку людці, які прагнули швидкого збагачення, зробили мистецтво доносу успішним, хоч і не дуже почесним бізнесом.

Доносити треба було вміти красиво. Тож публічні звинувачення ставали захопливими розповідями з драматичним сюжетом і перепадами настроїв, із проникливими модуляціями голосу й то довірливими, то гнівними інтонаціями. Розповідаючи викривальні історії, донощики використовували весь арсенал античної риторики, щоб схилити слухачів на свій бік. Навіть Квінтіліан, зірка римського красномовства й автор популярного підручника з ораторського мистецтва, покликався на приклади якісного стукацтва.

Красномовство, яке в часи республіки відкривало шлях до посад, плекали й за часів імперії — дарма що вага вільного слова зійшла нанівець, поступившись місцем інтригам і не обов'язково висловлюваній, але завжди ясно зрозумілій волі імператорів. Ніколи не було стільки вчителів ораторського мистецтва, як за Августа, пише Буассьє, хоча саме Август примусив замовкнути політичне красномовство. Натовпи молодих, добре освічених людей, які мріяли про славу Ціцерона, вступаючи в самостійне життя, розчаровано знаходили німий форум і знуджене безгоміння куплених або заляканих судів; досягнути успіху можна було тільки одним шляхом: віддавши свій талант у руки цезаря. Не випадає сумніватися, що, як і в усі пізніші часи, більшість випускників римських риторичних шкіл без вагань скористалася нагодою стати донощиками.

Нова риторична школа метких балакунів і проноз намагалася чимшвидше звільнитися від традицій давнього красномовства з його повільною і вагомою вимовою, довгими періодами, рівномірним і спокійним темпом мовлення. Звинувачувальні й викривальні історії вимагали натомість коротких, рубаних фраз, зловживання патетикою, потоку сліпучих, несподіваних думок, які не дозволяли слухачеві прийти до пам'яті й належно осмислити суть почутого. «Складно уявити, як би вони вимагали голів чесних людей фразами Ціцерона», — іронізує Буассьє, висловлюючи принагідно цілком зрозумілий жаль фахового історика, що все це красномовство — корисливе і криваве, за блискучим виразом Таціта — втрачене і ми не можемо працювати з джерелами.

Це прозвучить двозначно, але нам в епоху технічного звуко- і відеозапису питання з джерелами залагоджувати значно легше. Давно відомо, що Сталін, наприклад, узагалі не вмів говорити на людях і патологічно боявся публічних виступів. Однак погляньте на красунчиків Леніна, Троцького, Гітлера й Геббельса! Подивіться на їхні (само)впевнені жести професійних політичних шулерів, прислухайтеся до безапеляційного тону, яким вони розповідають свої вбивчі у прямому сенсі слова історії мільйонам довірливих слухачів. І порівняйте смиканий стиль рваних, істеричних фраз із маєстатичною, прохолодною величчю промов, жестів, поведінки та й усього зовнішнього образу Пія XII, припустімо. Ви неозброєним оком побачите різницю між стилями тоталітарного, всуціль світського й безбожного поганства та християнством, влада якого за визначенням не від світу цього.

Нам неймовірно складно уявити несамовите визвольне значення священного закону — заповідей «Не свідчи неправдиво проти твого ближнього» і «Не пожадай нічого, що належить ближньому твоєму».

Попри необмежену владу над мільйонами людських життів, у постатях і промовах Гітлера чи Леніна помітне щось дріб'язкове, вульгарне, надто приземлене, надто позбавлене трансцендентного виміру, щось від тих римських риторів, які заробляли на своє нікчемне життя доносами й шедеврами оббріхування, жадібно чигаючи на маєтки нових жертв. (До речі, не зайвим буде нагадати, що в 1930-ті роки квартири, які належали репресованим, часто переходили у власність тих, хто писав на них доноси, або ж тих, хто розстрілював — тобто працівників НКВС).

Попри неозору літературу, присвячену поширенню християнства у старожитньому Римі, нам неймовірно складно уявити несамовите визвольне значення священного закону — заповідей «Не свідчи неправдиво проти твого ближнього» і «Не пожадай нічого, що належить ближньому твоєму» — для розбещених століттями тиранії і безправ'я мас. Уявити якого-небудь вільновідпущеника, який щойно хотів обмовити колишнього господаря перед лютим і мстивим тираном — проте, почувши ці заповіді й добру звістку про можливість власного вічного спасіння поза підкупом тлінних, як і він сам, суддів, раптом навернувся й покаявся. Уявити, як він біжить, спотикаючись, до єпископа в катакомби і, впавши на коліна, схлипуючи та затинаючись, нехтуючи всіма вивченими з Квінтіліана прийомами красномовства, розповідає те, чого не чули в жодному сенаті й на жодному форумі: справжню, страхітливу історію

занапащення своєї душі і її нагальну, непереборну потребу спастися й жити.

У ці недобрі карантинні часи не раз доводилося читати історії про відродження жанру доносів. Про те, наприклад, що замість велених десяти людей у церкві зібралося аж дванадцятеро, і священник не завагався причастити всіх, але який-небудь недремний спадкоємець радянських стукачів помітив переступ і зателефонував у поліцію, а та миттю з'явилась і виписала злочинцеві в сутані штраф. Або ж пророцтва, що після Великодня знову вибухне третя-четверта-п'ята хвиля пандемії — і станеться це через темних, якими вони й були протягом усієї історії, вірян християнських церков, що багатотисячно йдуть до причастя. Розповідали ці моторошні історії на позір розумні люди, які люблять величати себе інтелектуалами, а під настрій — то ще й християнами. Жодне з них не вибачилося за наклепи на великодні процесії, однак обіцяні трупи, на щастя, не валяються на київських вулицях, хоч уже й Вознесіння, і Зіслання Святого Духа минули.

Вони справді не дурні, ці люди, які розказують нам брехливі історії. Але й ті, римські ритори, були не дурними. Тільки ж, окрім холодного гадючого розуму та безпрограшного розрахунку, вони мали ще й хіть до грошей і крові. Саме вони підказали імператорові Нерону історію про те, що християни підпалили Рим у липні 64 року, розв'язавши йому руки для жорстоких, звірячих гонінь на безневинних людей. Але через пару століть нащадки тих, хто освітлював Рим підпаленими тілами християн і реготав у цирку, милуючись, як дикі звірі роздирають і жеруть мучеників, — отже, через пару століть їхні нащадки молилися Христові й будували Йому церкви. А все тому, що Бог вибачає багато гріхів і розказаних або й нерозказаних історій. Однак не всі.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

КОСТЯНТИН МОСКАЛЕЦЬ 28 ЛИПНЯ 2021

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**